

HET GEBRUIK VAN DIALEKT IN DE KLAS

Inleiding

Dialekt in de klas. Het klinkt bijna als een vloek. Overigens kan iedereen ons vertellen dat er geen dialekt in de klas wordt gesproken. Niet door leerlingen, laat staan door leerkrachten. De vraag rijst : is dit echt waar ? Laat ik het anders formuleren. Stel dat je op een of andere manier betrokken bent bij het onderwijs in Vlaanderen, kan je dan stellen dat je nooit met de streektaal of het dialekt op school bent geconfronteerd ? Nee, natuurlijk niet ! Bijvoorbeeld : onder elkaar spreken de leerlingen gewoon dialekt. Vaak spreken ook de leraren onder elkaar dialekt. Meer nog : dit wordt als de natuurlijkste zaak van de wereld aangezien.

Het klassieke antwoord op het bovenstaande luidt steevast : ja natuurlijk spreken de leerlingen en de leerkrachten onder elkaar dialekt, maar tegen elkaar spreken ze A.N., zeker in de klas want dialekt spreken in de klas is slecht omdat het het leren van het standaardnederlands in de weg staat, omdat het ongewoon is, omdat het niet past, omdat de ouders het niet willen, omdat de kinderen het zelf niet willen, omdat het tuchtproblemen met zich meebrengt, omdat het niet mag van de inspekteur, omdat ik het onnatuurlijk vind, omdat .....

Al deze omdats geven aanleiding tot een aantal paradoxen waarmee het onderwijs in Vlaanderen zo vertrouwd is, dat ze meestal onopgemerkt blijven. Zoals straks zal blijken, heeft deze toestand ook ernstige gevolgen van didactische aard. Voor alle duidelijkheid meld ik hier nadrukkelijk dat alle opmerkingen betrekking hebben op toestanden in de basisschool.

Paradox nr. 1. Ondanks het feit dat men in onderwijskringen theoretisch overtuigd is van het belang van de beginsituatie, zoals dat zo fraai heet, vindt deze overtuiging geen concrete gestalte in de klaspraktijk. Anders gezegd : iedereen wil wel uitgaan van wat het kind te bieden heeft, maar men doet het niet. Dat de school kindgericht of kindvriendelijk moet zijn, noemt Frans Daems in de inleiding van dit nummer een gemeenplaats, want wie is het daar niet mee eens ? In de praktijk merken we dat dit kennelijk niet geldt voor het taalgebruik van het kind. Uit de leerplannen, bijvoorbeeld, ontstaat de indruk dat als de leraren maar het goede voorbeeld geven, de leerlingen als vanzelf de standaardtaal zullen oppikken. "Uitgaan van de beginsituatie van het kind" wordt, wat het taalgebruik betreft, vaak vertaald als : tolerant zijn zolang het kind op de kleuterschool zit die in feite toch niet belangrijk is (sic) maar niet op de lagere school want daar geldt slechts één norm.

Paradox nr. 2. In brede onderwijskringen is men er van overtuigd dat in de huidige onderwijspraktijk het dialect geen specifieke plaats bekleedt in het onderwijsleerproces. Dit is echter flagrant onwaar. Vermoedelijk hebben leerkrachten in Vlaanderen altijd gebruik gemaakt van het dialect als didactisch hulpmiddel maar ze hebben dit feit tot nu toe verdrongen. Het is bovendien zelfs zeer waarschijnlijk dat ze zich niet bewust zijn hoe vaak en hoe frequent ze de dialectvariant hanteren. Taalkundigen weten, of zouden moeten weten, dat het verrichten van taalhandelingen, kortom spreken, niet gelijk staat met het beseft van hoe je nou iets precies zegt. Uit de voorbeelden die ik straks zal geven, blijkt zeer duidelijk dat het dialect wel degelijk een functie heeft in de klas en dat het weinig zin heeft er onze ogen voor te sluiten.

Paradox nr. 3. Talrijke beleidsvoerders, zowel als praktijkmensen, zijn van oordeel dat de manier waarop tot nu toe aan moedertaalonderwijs werd gedaan, geen bevredigende resultaten heeft opgeleverd. Nochtans wil men op de ingeslagen weg blijven voortgaan (vgl. Dambre 1983). Het is een feit dat op de vraag "Hoe taalvaardigheid bevorderen?" geen pasklare oplossingen voor de hand liggen, maar via inzichten afkomstig uit de sociolinguïstiek beginnen we stilaan te beseffen hoe het niet moet. De struisvogelpolitiek die de huidige toestand in Vlaanderen nog steeds kenmerkt, is een voorbeeld van hoe het niet moet. Deze politiek creëert immers verdrongen attitudes die het normale taalverwervingsproces verstoren. Hierdoor zetten we een rem op de ontwikkeling van de taalvaardigheid van de leerlingen.

In deze bijdrage wil ik duidelijk maken dat we ons van deze paradoxen moeten bewust worden en dat we moeten proberen nieuwe wegen te zoeken waardoor de taalvaardigheid van de leerlingen daadwerkelijk wordt bevorderd. Ik ga uit van een aantal lesfragmenten afkomstig uit diverse lessen van een vijfde klas van een Antwerpse basisschool. (1) Voor wie denkt dat het hier om typisch Antwerpse problemen gaat, volgt de volgende waarschuwing: in basisscholen te Vilvoorde, Leuven en Dendermonde hebben we precies hetzelfde vastgesteld. Onderzoek in West-Vlaanderen is gewenst maar of het daar verschillend is, valt erg te betwijfelen.

Taalgebruik in de klas

In de klas kunnen we drie interactiemogelijkheden onderscheiden: 1. leerlingen richten zich tot andere leerlingen, 2. leerlingen richten zich tot de leerkracht en 3. de leerkracht richt zich tot de leerlingen of tot één leerling in het bijzonder. In al deze gevallen speelt het dialect een belangrijke rol.

LEERLINGEN ONDER ELKAAR.

Antwerpse leerlingen spreken dialect onder elkaar. Dit zal niemand verbazen. Ook de schooloverheden zijn zich daar van bewust. Het verhaal van de inspekteur die tegen groepsactiviteiten in de klas was gekant om het dialectspreken in te dijken, is bekend en toont aan dat men weet dat kinderen onder elkaar dialect spreken. Tevens illustreert het de enge, krampachtige manier waarop over deze problemen wordt "gedacht".

Het eerste lesfragment is een uittreksel van een les groepslezen. De leerlingen maken onder elkaar uit wie de leesbeurt krijgt, hoeveel hij of zij zal lezen, ze bespreken de inhoud van de tekst enzovoort. Elke groep duidt een "sekretaris" aan die alles in goede banen moet leiden. In het fragment kontesteert D de rol van sekretaris C. D probeert aan te tonen dat niemand kan volgen, ook de sekretaris niet. Dit leidt tot heibel en de leerkracht komt tussenbeide.

Lesfragment 1

Spreker	Uitingen	Kommentaar
L1 D	(1) kunde gai vollege ?	D richt zich hier tot B die wel beweert te weten waar er moet begonnen worden, namelijk aan het woord "zitten".
	(2) wètte waar we zèn ?	
L1 B	(3) Ja zitte	
L1 D	(4) Patrick, wètte gai waar	D laat zich door B niet van zijn stuk brengen ; onverstoorbaar gaat hij het rijtje af om te vragen of iemand weet waar er met lezen moet begonnen worden
	(5) we zèn ?	
L1 E	(6) nee	
L1 D	(7) wètte gai waar we zèn ?	D begint op de zenuwen van B te werken
	(8) wètte gai waar we zèn ?	
L1 B	(9) zèèg, onnoezel ventje !	
L1 D	(10) è ?	D negeert B en richt zicht tot E om nogmaals te horen zeggen dat hij niet weet waar ze zijn; D richt zich nu tot C, de sekretaris waarvan hij vermoedt dat hij het ook niet weet
L1 E	(11) ik nie	
L1 D	(12) lees mor veur iniest è !	
L1 C	(13) jà allé	C aarzelt want hij weet het ook niet ;
L1 D	(14) kom	D besef dit en spoort hem aan; D's gelijk is immers bijna bewezen
L1 C	(15) èum	
L1 D	(16) kom, kom inies leze !	
L1 C	(17) wacht efkes ! (iedereen roept nu door elkaar)	het gekibbel bereikt nu een hoogtepunt en de leerkracht komt tussenbeide ; D richt zich tot de leerkracht met zijn klacht

L1 D	(18)	ij wou sekretaris zèn,	
	(19)	sekretaris zijn en is	
		en zat	
	(20)	zelf te zoeken waar we	C probeert zich te verdedigen
		zaten,	ik werd afgeleid, zegt hij,
L1 C	(21)	ja mence: maar door de	door het tumult ("da gedinge");
		gedinge	

De interactie tussen de leerlingen verloopt in het dialect. Vanaf (18) richt D zich tot de leerkracht en dan merken we de ommezwaai van dialect naar standaardtaal. Eerst zegt D nog "zèn" maar onmiddellijk daarna corrigeert hij zichzelf en zegt hij "zijn".

In het tweede lesfragment wordt een interactie leerling - leerkracht onderbroken door een medeleerling die er op fluistertoon op wijst dat je niet in je boek mag kijken tijdens het beantwoorden van vragen. Het gaat om de bespreking van het verhaal van een leesles die vooraf "stil" werd gelezen.

Lesfragment 2

Spreker		Uitingen	Kommentaar
Lk	(1)	hij moet stoppe en dan ?	
L1 A	(2)	ij raakt vast ...	
Lk	(3)	hij raakt vast vertel's	
	(4)	verder	
L1 A	(5)	en toen toen eu ken ie	A weet het niet meer precies
	(6)	nie meer verder en	en kijkt stiekem in het boek ;
L1 B	(7)	mag nie !	De buur van A, B heeft dit
L1 A	(8)	wà na ?	in de gaten en fluistert hem
L1 B	(9)	ge meu niet in oewe	toe dat dat niet mag. Maar A
	(10)	boek kaike	ontkent het tegen beter weten
			in. Deze laatste passage ver-
L1 A	(11)	ik kijk toch nie in men-	loopt in het dialect.
	(12)	nem boek	

Vanaf (7) verloopt het gesprek op fluistertoon in het dialect. Als A daarna opnieuw het woord tot de leerkracht richt, spreekt hij terug Nederlands.

In het derde fragment wordt een van de participanten aan het gesprek zich plotseling van de aanwezigheid van de observator bewust en ze "corrigeert" de uitspraak van de meest typische variabele met name de lange a in kameraden. Het onderwerp van deze discussie is het afmaken van een

verhaal waarvan het begin werd voorgelezen. De leerlingen praten in groepjes over diverse voortzettingen.

Lesfragment 3

Spreker	Uitingen	Kommentaar
L1 A	(1) Bob kan uk woie datem (2) zen kameraeden heeft gezien	
L1 B	(3) O jae !	
L1 C	(4) wátte ?	C heeft A's opmerking niet begrepen en vraagt om herhaling.
L1 D	(5) zen kameraadjes gezien	D, die zich plots bewust wordt van de aanwezigheid van de observator, "verbetert" een deel van A's uitspraak in het A.N. met een veelbetekenende blik richting observator.

Uiteraard kunnen deze voorbeelden worden verduizendvoudigd. De voertaal van de leerlingen is het dialect, zoveel is duidelijk. Het blijkt ook dat ze zich zeer goed bewust zijn van het feit dat het hier gaat om een taalvariant voor intern gebruik. Het spreken van het dialect wordt kennelijk ongeschikt geacht als variant voor kommunikatie-doeleinden met andere dan peer group leden. Leuk is in dit verband de opmerking uit de mond van een twaalfjarige jongen die op de vraag waarom je in de klas AN moet spreken antwoordde : "Omdat de Turken en de Marokkanen ons dan beter zouden verstaan".

LEERLINGEN RICHTEN ZICH TOT DE LEERKRACHT.

Als de leerlingen het woord tot de leerkracht richten wisselen ze van kode : ze hanteren dan de zgn. schooltaal. In de vorige lesfragmenten is er telkens zo'n moment. In het eerste lesfragment richt D zich vanaf (18) tot de leerkracht en "korrigeert" hij zichzelf : het werkwoord "zèn" wordt "zijn". In het tweede lesfragment hanteert A de schooltaal tot (6) maar gaat daarna in de thuistaal verder tegen een medeleerling. In het derde lesfragment "korrigeert" een meisje zich als ze zich van de aanwezigheid van de observator bewust wordt. De Antwerpse lange a in kameraden wordt vernederlandst.

Het feit dat er kodewisseling optreedt is op zichzelf een normaal en toe te juichen verschijnsel. Dit zou kunnen betekenen dat de leerlingen twee of meerdere kodes beheersen en dat is een pluspunt voor hun taalbeheersing. Als mensen in meerdere kodes kunnen kommuniseren betekent dit dat hun kommunikatief vermogen groot is. Daarom is het interes-

sant na te gaan hoe het bij deze leerlingen staat met hun taalbeheersing. M.a.w. hoe groot is het kommunikatieve vermogen van kinderen in de schooltaal ? Taal is immers veel meer dan het uiten van klanken. Het feit dat deze leerlingen spontaan bepaalde klanken "korrigeren" betekent nog niet dat ze zich behoorlijk in de schooltaal kunnen uitdrukken.

In de lesfragmenten 4 en 5 wordt telkens een verhaal van een griezelfilm verteld. Fragment 4 wordt door een jongen gebracht, fragment 5 door een meisje.

Lesfragment 4

Spreker	Uitingen	Kommentaar
L1	de da was ne film en da ging da ging over de ne meneer voorbij een uis en der stond op te koop en 's anderendaags kwam die meneer terug en die die koopte daduis en die meneer die ging der veruize maar die zen vrouw was dood en en die waren er zo al e paar weke en die oorde iet in de kelder en die ginge naar beneen en die zage een and uit de grond steke	Het hele verhaal wordt stroef en heel aarzelend verteld. De beginszin is zelfs moeilijk te begrijpen. Hij wil zeggen : er ging een man voorbij een huis waarop "te koop" stond. De uitspraak van deze passage is zeer Antwerps getint. In feite is het een "mengtaal" waarin het dialect met A.N. klanken wordt doorspekt. Het klinkt heel onnatuurlijk en erg moeizaam. Opvallend is ook het gebrek aan intonatieverschillen om het verhaal meer kleur te geven.

Lesfragment 5

Spreker	Uitingen	Kommentaar
L1	da was ne meneer en die ging naar buite en da was in de verte was er zo ne groten berg enneu en die meneer keek mè zenne verrekijker en der zate amaal van die grote miere op en die kwame alted maar dichter en dichter bij zijn uis	Ook dit verhaal wordt vlak en kleurloos gebracht. Let ook op de letteruitspraak van "zijn" in "zijn huis" naar het einde toe. De indruk ontstaat dat het kind zo veel aandacht aan de vorm moet besteden dat het de inhoud verwaarloost.

Wat heel moeilijk op papier is weer te geven is de hortende manier waarop wordt verteld. Het blijkt zeer duidelijk dat deze leerlingen moeite hebben om zich vlot uit te drukken. Hun kommunikatieve vermogen in de schooltaal is te beperkt om een verhaal te brengen waarvan ze de formulering ter plekke moeten verzinnen.

Niets daarvan is echter te merken als we leerlingen verhalen in de thuistaal laten vertellen. Plotseling verdwijnen de hortende passages of, als ze er al zijn, blijken ze meer aanvaardbaar. Plotseling verdwijnt ook het kleurloze, intonatieloze er wordt er boeiend en met veel vuur verteld. In fragment 6 wordt Don Quichotte geëvokeerd.

Lesfragment 6

Spreker	Uitingen	Kommentaar
L1	enkele daege later ... kam de ridder nor een boerderai en a vroeg zo eetie a vraegt tegen nen boer datie eu kost helpe a zee ja dan kraide van mai ne stuk land en veul geld en dien boer die raidt achtereum en die ridder zee : zie 'tgeluk wacht oep ons eneu ... a zegt : nie da zèn dartig of fiertig reuze en dien boer zee : och das nie waer 'tzèn windmoles en a zee : age schrik èt raid dan mor nor uis at de straid bezig is	Dit verhaal wordt heel boeiend verteld. Merk vooral het ge- bruik van de direkte rede die letterlijk de woorden van de sprekers weergeeft. Vanaf deze passage wordt het verhaal naar een klimax toe verteld die zijn hoogtepunt heeft in de laatste zin : rij maar naar huis als de strijd bezig is. Het vlotte tempo en de manier waarop van prosodische ver- schijnselen wordt gebruik gemaakt staat in schril kon- trast met lesfragmenten 4 en 5.

Het frappantste verschil tussen de fragmenten 4 en 5 enerzijds en 6 anderzijds, betreft niet zozeer het gebruik van het dialect maar wel de manier waarop wordt verteld. Iedereen die vertrouwd is met kinderen uit het Antwerpse weet dat de schooltaal een typisch zeurderig en onnatuurlijk toontje bezit dat echter als sneeuw voor de zon verdwijnt als de leerlingen zich in de thuistaal mogen uitdrukken. Over het belang hiervan spreek ik straks.

DE ONDERWIJZER RICHT ZICH TOT DE LEERLINGEN

Vooraf dit : het gaat hier om uitstekende, ervaren onderwijzers die even vlot het standaardnederlands als het dialect hanteren. De "normale" onderwijsleersituatie verloopt bijgevolg in een taalvariant waarvan we mogen aannemen dat hij door de leerlingen perfect wordt begrepen maar waarin de leerlingen zelf weinig kommunikatieve vaardigheid bezitten wat door de vorige fragmenten werd geïllustreerd. Spreken de onderwijzers nu wel 's dialect ? Dat doen ze zeker en wel in zeer bepaalde omstandigheden. Laten we even de fragmenten 7 en 8 bekijken.

Lesfragment 7

Spreker	Uitingen	Kommentaar
Lk	(1) wie weet nog hoeveel	het is een moeilijke vraag
	(2) dagen vertraging hij	omdat het al een tijdje geleden
	(d.i. de trein) had ?	is dat ze over de tekst hebben
L1 A	(3) drie dage	gepraat ;
Lk	(4) drie dage ?	de lk zet ze hier bewust op
	(5) 't was iets met een drie	een verkeerd spoor ;
	(6) maar 't waren geen drie	
	dagen ...	
L1 B	(7) zeve dagen	de lln roepen allerlei antwoor-
Lk	(8) nog meer	den door elkaar ;
	...	
L1 C	(9) zeventien, zeventien !	
	...	
L1 D	(10) drieëndertig dage	
L1 E	(11) zeventien meneer zeventien	
Lk	(12) zeventien dage	met dalende intonatie gevolgd
	(13) 't was dus niks mè een	door een onmiddellijke kodewis-
	(14) drie, ge moet u nie	seling naar het dialect ;
	late vange é	

Lesfragment 8

Spreker	Uitingen	Kommentaar
L1 A	(1) èj, èj die die caifier-	A heeft het over iets helemaal
	(2) kes zèn klender dan de	anders dan de les
	dees zenne moat	
Lk	(3) zoudis nie bèter op-	de lk onderbreekt in het dia-
	zoeke (gelach)	lekt om A tot de orde te roe-
L1 B	(4) verontwaardigd, awèl	pen ;
	(5) Theo keb toch just ge-	B had net uitgelegd wat het
	zee wa tadis	woord "verontwaardigd" bete-
Lk	(6) mor zèmmè net nie goe	kent ; ze hebben het kennelijk
	(7) genoeg begrepe	niet begrepen, zegt lk in
		het dialect ;